

Beszámoló a 2008-2011 futamidejű OTKA K 73574-es, A középkori kánonjogi gyűjtemények szövegfejlődése című kutatási programjáról

A 2008-ban megkezdett kutatási téma integráns folytatása volt az OTKA T 048584/2004 számú „A középkori kánonjogi gyűjtemények és az európai ius commune” pályázati programnak (2005-2008), melyet két – egymást kiegészítő – irányban fejlesztett tovább, nemzetközileg is kiemelkedő eredményeket elérve.

Egyfelől vizsgálta a *Decretum Gratiani* (1140) előtti kánoni joggyűjtemények sajátosságait, különös tekintettel a fennmaradt eredeti exemplárok paleográfiai, kodikológiai és összehasonlító szövegkritikai elemzésével. Ebben az analízisben sikeresen alkalmaztuk az előző OTKA pályázat gyümölcseként kidolgozott új metodológiai elvet, azaz a „folyamatosan fejlődő szöveg” elméletét. Az egyes kéziratokat először mikrofilmen, majd azt követően a kiválasztott részeket az eredeti kéziratban ellenőriztük, illetve összegeztük mind a kodikológiai, paleográfiai, mind az összehasonlító szövegkritikai megfigyeléseinket. Ennek kapcsán kutatásokat végeztünk a Vatikánban, Velencében, Párizsban, Orléans-ban, Cambridge-ben, és Szentpéterváron. A kódexekben található források (*fontes formales*) kritikai segédleteit pedig a *Coll. S. Norberto* könyvtárában (Róma), az *Università della S. Croce* könyvtárában (Róma), *St. Michael's Abbey* könyvtárában (CA, USA), a *St. John's Seminary, Camarillo* könyvtárában (Los Angeles, CA, USA) és a *Metropolitan Tribunal Library*-ban (Los Angeles, CA, USA) konzultáltuk. Tudatosítanunk kellett, hogy a kánonjogi szövegek vizsgálata nem pusztán a konkrét kódex leírását jelenti. A megismert új adatok gazdagíthatják az egyház életének, egy konkrét területét érintő jogi szabályozás szándékának és gyakorlatának pontosabb megértését. Az ilyen jellegű információ nemcsak történelmi jelentőséggel bír, amikor megvilágítja egy adott jogintézmény adott korban és földrajzi helyen való működésének elveit, hanem világosabbá teszi az azóta eltelt időben működő és most fenn álló kánoni előírások sajátosságainak alapját. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a kánonjog, élő jog, az élő és működő egyház joga, melyben így jelentős mértékű állandóságot, valamint korhoz és társadalmi környezethez kötött kisebb mértékű változékonyságot fedezhetünk fel. Éppen ezért, az eredeti ókori, középkori, és újkori egyházfegyelmi szövegek kánonjogtörténeti feldolgozásakor nem elegendő az abban található elvek feltüntetése és ismertetése, továbbá a rövidítésrendszer feloldása, hanem a megfelelő intézménytörténeti háttérbe történő elhelyezésre és az egyház mindenkori céljába való beillesztésére is szükség van. Ebben nagy segítséggel lehetnek azok a másodlagos adatok, melyek nem a szövegből, hanem a kézirat minőségéből, egyes helyek elhasználtságából, illetve a későbbi kiegészítések vizsgálatából származnak. Ez tette indokolttá kutatásunk másik irányát, a középkori egyházi intézmények kánonjogtörténeti adatainak – és ezen intézmények fejlődésének – szisztematikus bemutatását. Ezáltal sikerült világosan kimutatni az intézmény és az intézményben használt joggyűjtemény folyamatos egymásra hatását. A kutatásunk fókuszában álló kánonjogi gyűjtemények vizsgálata során mindennek tükrében, a következő metodológiai elveket használtuk: 1) az alapvető paleográfiai és kodikológiai evidenciák feltárása és összegzése; 2) a meglévő tudományos segédletek igénybevétele; 3) az adott kánonjogi forrás vagy segédkönyv keletkezési céljának a meghatározása; 4) a mű tényleges használati területeinek (oktatás, püspöki hivatal, bíróság, stb.) behatárolása; 5) a mű vagy szöveg forrás-, intézmény-, és tudománytörténeti elhelyezése.

A kutatási program első jelentős lépéseként, a középkori kánonjogtörténet legnagyobb és szakmailag legkiemelkedőbb – négyévente megrendezésre kerülő – seregszemléjén, az *International Congress of Medieval Canon Law*-n, mutattuk be kutatási módszerünk alkalmazhatóságát. Kitüntető elismerést jelentett kutatási programunk és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézete számára, hogy ezt a világkongresszust – többek között az OTKA K 73574-es

pályázat támogatásával – Esztergomban szervezhettük meg, a tudományterület szakmailag legelismertebb százötven kutatója jelenlétében. Kutatási módszerünk nemzetközi elfogadását és visszhangját meggyőzően mutatja, hogy a kutatási eredmény elismeréseként a müncheni székhelyű *Stephan Kuttner Institute of Medieval Canon Law* elnöksége megválasztotta Szuromi Szabolcs, vezető kutatót a nevezett müncheni Intézet felügyelő bizottság tagjai közé. A kutatási programban egyéni kutatóként közreműködő Körmendy Kinga szintén előadást tartott a világkongresszus keretében *Kanonistische Handschriften aus dem Bestand vor 1543 der Kathedralbibliothek Esztergom (Gran) und zwei Belege für das Pecien-System im Rahmen des universitären Unterrichtes in der Österreichischen Nationalbibliothek* címmel. A kongresszus aktái – melyet a vezető kutató Erdő Péterrel, az MTA levelező tagjával együtt szerkesztett – a *Biblioteca Apostolica Vaticana* kiadásában jelentek meg a Vatikánban (*Proceedings of the Thirteenth International Congress of Medieval Canon Law. Esztergom, 3 August – 8 August 2008* [Monumenta Iuris Canonici, C/14], edd. P. Erdő – Sz.A. Szuromi, Città del Vaticano 2010).

A Gratianus előtti kánonjogi gyűjtemények egymáshoz való viszonyának bemutatását, a bennük lévő biblikus eredetű szövegek összehasonlításával, a Szegeden megtartott *Nemzetközi Biblikus Konferencián* ismertettük, közvetlenül a világkongresszus után, amely forráskutatási eredmény újdonságát jól jelzi, hogy a *Pontificia Università Santo Tommaso*, azaz a Domonkos Rend római egyeteme azonnal publikálta azt. Mindennek köszönhetően a *Consociatio Internationalis Studio Iuris Canonici Promovendo* által háromévente, ezúttal Velencében megrendezett *Congresso Internazionale di Diritto Canonico*, a vezető kutatót ún. vezérelőadásra kérte fel *Authority and sacramentality in the Catholic Church* címmel (ebben mind a kánonjogi kollekciók szövegfejlődése, mind a patrisztikus források elemzése helyet kapott). Ez a téma, melynek kifejtése a nemzetközi szakma legrangosabb képviselői előtt történt, már együttesen használta a középkori kánonjogi kollekciók analízisére kifejlesztett módszert, az egyházjog két legfontosabb intézményesült rendszere tekintetében, vagyis a szentségek és az egyház hierarchikus felépítésének a középkori kikristályodásának bemutatására. A világkongresszus anyaga vaskos kötetben került kiadásra 2010-ben, Velencében, *Ius divinum. Atti del XIII Congresso Internazionale di Diritto Canonico* címmel. A kutatási eredményeknek és az új módszer elfogadásának köszönhetően az OTKA K 73574 munkatervében rögzített feladatok széles nemzetközi publicitást kaptak. Ennek egyik következménye volt az *University of Cambridge Gonville and Caius College*-ban és a *Robinson College*-ban végzett újabb kutatásoknak az engedélyezése 2008. októberében. Így további középkori kánonjogi kéziratot sikerült részletesen leírnia a vezető kutatónak. Az eredmények több külföldi, és nívós nemzetközi szerkesztőbizottság által kiadott folyóiratban láttak napvilágot, valamint *A törekvés a régi egyházi kánonok összegyűjtésére, mint a középkori egyetemes kánonjog-gyűjtemények sajátossága (8-12. század)* című monográfiában Budapesten, továbbá a Chartres-i Szt. Ivo kánongyűjteményének és szövegcsaládjainak kialakulását részletesen elemző önálló kötetben, Berlinben (Szuromi Sz., *From a reading book to a structuralized canonical collection*, Berlin 2010). Ezzel a két munkával számos, nemzetközi szinten is releváns eredmény született, ill. elfogadást nyert, és amely munkák után Szuromi Szabolcs 2011-ben elnyerhette a Magyar Tudományos Akadémia doktora (állam- és jogtudomány) címet.

2008 őszén a project részeként megkezdttük A. И. Букреев, majd А.В. Лихоманов nagylelkű engedélyével a *Rossiyskaya Nacionalnaya Biblioteka* (Szentpétervár) középkori kánonjogi kéziratállományának szisztematikus feldolgozását. Ennek első lépéseként Chartres-i Szt. Ivo munkájának kódexeit elemeztük, majd az 1796-1797 között Franciaországból Szentpétervárra került kiemelkedő értéket képviselő kódexállomány aprólékos leírásával folytattuk. A kutatás ezen része messze fölülmúlta a pályázat beadásakor prognosztizált célt, és a feltárás jelenleg is folyamatban van,

tekintettel a gyűjtemény méretére. Az új eredményeket, melyek bizonyítják a franciaországi és németalföldi, székesegyházakhoz kapcsolt kánonjogi képzést, valamint a szerzetesi plébániákon használt kánonjogi kéziratok jelentőségét, és az egyházi bíróságokon való használatot, minden évben külföldi neves folyóiratokban összegeztük (*Ius Ecclesiae*, *Ius Canonicum*, *Archiv für katholisches Kirchenrecht*).

Eközben a második – bár az előzővel szervesen összefüggő – kutatási irány, vagyis a kánonjogi források és a középkori egyházi intézmények vizsgálatát is folyamatosan végeztük, mely területen új kérdéseket oldottunk meg a toledói zsinatok anyagának a 9-12. századi joggyűjteményekre gyakorolt hatása; a 11. századi kánonjogi oktatás és kultúra; a szerzetesi intézmények jogi státusza (6-11. századig); a püspökökre vonatkozó középkori egyházfegyelem; a IV. Lateráni Zsinat intézménytörténeti hatása; és a szent hatalom gyakorlása (1073-1303) terén. Az eredményeket a szaktanulmányokon túl, önálló kötetben is publikáltuk Budapesten, angol nyelven (SZUROMI, Sz., *Medieval Canon Law – Sources and Theory*, 2009). A kötet jó fogadtatásra talált nemzetközi szinten és helyet kapott a téma szerint legnevesebb könyvtárak állományában. Ezen túlmenően a kánonjog jogtörténeti fejlődésének szentelt kötetet is kiadtunk, mely az egyházjog érett középkorban kikristályosodott intézményeit, azok fogalmát és a hatályos kánonjogra gyakorolt hatását fejtette ki 2010-ben, magyar nyelven (SZUROMI SZ., *Szempontok a katolikus egyház jogrendjének működéséhez*, Budapest). A megjelenés alatt álló két újabb kötet mindennek a kiegészítését szolgálja monografikus szinten, részletesen bemutatva kutatási módszerünket, valamint elemezve a kánonjogi rendszer kikristályosodását a középkori intézmények működése és az akkor használt kánonjogi gyűjtemények alapján (vö. *Egyházjogi metodológia; Az egyházi jogalkotás ezer év távlatából*). Ezek a munkák a Kánonjogi Posztgraduális Intézet sorozatában látnak napvilágot.

Az „intelligens szövegkiadás” elméletét már 2008-ban kifejtettük az *International Congress of Medieval Canon Law* ülésén, és sikeresen teszteltük a *Collectio Anselmi Lucensis* I. könyvének leírásakor. Így 2010 januárjában – a szükséges technikai eszközök beszerzése után – meg tudtuk kezdeni az ehhez szükséges adatfeldolgozást és a digitális adatbevitelt. Az *Instituto de Derecho Europeo Clásico* jóvoltából engedélyt kaptunk a rendelkezésükre álló mikrofiche és mikrofilm anyag – új módszerünk alapján való – feldolgozására és az adatbevitelre. Ennek a feldolgozását és a hozzákapcsolódó további informatikai kérdések megoldását Tóth Gábor végezte, egyéni megbízás alapján. Az így a rendelkezésünkre álló filmállomány és az elemzésükhöz mind az OTKA K 73574 által, mind más forrásból kapott támogatásnak köszönhetően, 2010-től a téma egyik legnívósabb kutatóhelyévé tették Intézetünket, a *University California Berkeley*, a *Stephan Kuttner Institute* (München), és az *Instituto de Derecho Europeo Clásico* (Tenerife) állománya mellett. Mindehhez társul az Esztergomi Prímási Könyvtár középkori állományának az elemzése, melyet a program részeként Körmeny Kinga folytat, aki ezen túlmenően közreműködik a már elemzett kéziratok kodikológiai és paleográfiai eredményeinek ellenőrzésében.

Már 2009-ben újabb nemzetközi konferenciát szerveztünk a PPKE Hittudományi Karán a szentségekre vonatkozó doktrinális és diszciplináris kérdések bemutatására, Budapesten, melynek anyaga publikálásra került a *Folia Theologica* 2009. évi számában. 2011-ben, munkatervünknek megfelelően – a folyamatosan végzett középkori kódex-analízis mellett – megkezdtük az ún. patrisztikus (egyházatyáktól származó irodalom) források vizsgálatát az 1140 előtti és a *Decretum Gratianiban* helyet kapott normatív anyag tekintetében. Ebben három egyházatyától származó forrást elemeztünk: Szt. Ciprián, Szt. Ágoston és Nagy Szt. Gergely szövegrészleteit. Ennek eredményeit a 2011. február 3-i professzor szemináriumon ismertettük (Budapest, PPKE KJPI), nemzetközi szóbeli bemutatására pedig a 2011. július 11-14 között Leeds-ben megrendezendő *International Medieval Congress* keretében kerül sor.

A részeredmények ismertetése folyamatosan történt – a már jelzett monográfiákon és kongresszusi köteteken túl – szóban és írásban. A szóbeli ismertetés intézményes formája az *Instituto de Derecho Europeo Clásico* római és las palmas-i ülésein, valamint az *International Medieval Congress* (Leeds) keretében kerültek kifejtésre, 2009-től kiegészülve az *International Institute of Tribunal Studies* (Los Angeles, CA) doktori képzésének keretében megtartott előadásokkal. Magyarországon az évente kétszer megtartott Magyar Kánonjogi Társaság konferenciával egybekötött ülése, PPKE KJPI éves nemzetközi konferenciája és a PPKE Kánonjogi Posztgraduális Intézet saját doktori képzésében megtartott előadások és speciálkollégiumok biztosították a szakma és az új – tudományos munkára készülő – generáció folyamatos tájékoztatását a kutatási eredményekről. Ezek az előadások magyar vagy idegen (olasz, angol, francia) nyelven kerültek publikálásra a munkatervben megjelölt folyóiratokban (*Ius Ecclesiae* [Róma], *Rivista internazionale di diritto comune* [Róma], *Ius Canonicum* [Navarra], *Folia Theologica* [Budapest], *Folia Canonica* [Budapest], *Kánonjog* [Budapest], *Teológia* [Budapest], *Magyar Sion* [Esztergom]). A doktoranduszok és doktorjelöltek számára az új eredményekkel folyamatosan bővítettük a PPKE KJPI, a PPKE JÁK és a PPKE HTK képzéseinek tartalmát (Egyházjogi forrástörténet, Egyházi intézménytörténet, Canon Law History, Egyházjogi források feldolgozása, Püspökökre vonatkozó egyházfegyelem, Dekretisták – dekretalisták, Konkordatárius jog, Középkori egyházi bíróságok működése, Az egyházjog hatása az európai jogra, Egyházatyák egyházfegyelmi írásai).

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy *A középkori kánonjogi gyűjtemények szövegfejlődése* címet viselő programunk, nemcsak, hogy teljesítette, hanem a várakozást jóval meghaladó eredményeket ért el hazai és nemzetközi szinten, mind az eredeti kódexek anyagának szisztematikus feldolgozásában, mind az azzal szoros kapcsolatban lévő egyházi intézmények leírásában. Ezáltal megerősödött, és a középkori kánonjog nemzetközi szinten is meghatározó kutatóhelyévé vált a PPKE Hittudományi Kara.